

Avusturya-Macaristan Basınında Sultan II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilişi (27 Nisan 1909)

Senem Gönenç¹

Özet

Osmanlı Sultan II. Abdülhamid; 31 Ağustos 1876'da ağabeyi Sultan V. Murad'ın tahttan indirilmesinin ardından Osmanlı Devleti'nin 34. padişahı olarak tahta çıkmıştır. Otuz üç yıl tahtta kaldıktan sonra 31 Mart Vakası'nın ardından, 27 Nisan 1909'da tahttan indirilmiştir. Bu çalışmada 31 Mart Vakası'ndan sonra Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişi hadisesi ve müteakiben vuku bulan gelişmeler ile bu vesileyle Sultan II. Abdülhamid hakkında neşredilen bentler ele alınmıştır. Doküman incelemesine dayanan bu tarihsel araştırmanın ana kaynaklarını Avusturya-Macaristan basını oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişini kadercî bir anlayışla kabul ettiği ve genel olarak taht değişikliğinin diplomatik çevrelerde olumlu bir hadise olarak değerlendirildiği görülmüştür. Söz konusu bentlere Sultan II. Abdülhamid'in despotik bir hükümdar olarak ve daha çok olumsuz yönleriyle yansıdığı ve hakkındaki neredeyse tek olumlu özelliği olarak devletlerarası ilişkilerdeki diplomatik becerisine değinildiği görülmüştür.

Giriş

Sultan II. Abdülhamid; anayasaya dayalı meşrutî bir idare kurmak isteyen ve bu nedenle Sultan Abdülaziz ve ardından Sultan V. Murad'ı tahttan indiren Midhat Paşa ve arkadaşlarıyla anlaşarak, 31 Ağustos 1876'da tahta çıkmıştır. 19 Aralık 1876'da Midhat Paşa sadrazam olarak atanmış ve dört gün sonra Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi kabul edilmiştir. 5 Şubat 1877'de ise anayasanın mimarı Midhat Paşa görevinden azledilerek, yurt dışına sürülmüştür. Bununla birlikte meşrutî idare devam etmiş ve anayasa gereğince seçimler yapılarak 19 Mart 1877'de meclis Sultan II. Abdülhamid tarafından açılmıştır. 1878 yılının Ocak ayı başlarında anaya-

1 Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, e-posta: senem.gonenc@iuc.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3267-7580

sa gereğince seçilen ikinci meclis toplanmıştır. 13 Şubat 1878'de Sultan II. Abdülhamid, Mebusan Meclisi'ni süresiz olarak tatil etmiştir. 10 ay, 25 gün süren bu ilk meclis denemesinden sonra meşrutî devlet şeklen kullanılmakla birlikte, devlet idaresi yavaş yavaş Sultan II. Abdülhamid'in elinde toplanmıştır (Küçük, 1988, s. 217-218). Çıkan iç ayaklanmalar, yeni özerklik talepleri, dış politikada yaşanan güçlükler, devlet işleyişinde iyi gitmeyen hususlardan doğrudan etkilenen memurlar ve subaylar arasında giderek Sultan II. Abdülhamid'e karşı gizli bir muhalefet oluşmuştur. Nitekim dönemin aydınları imparatorluğun kurtuluşu için tek çarenin meşrutiyetle yönetilmesi olduğuna inanmışlardır (Küçük, 1988, s. 221). Makedonya'da bir araya gelen bazı Türk subaylarının Sultan II. Abdülhamid'i Kanun-ı Esasî'yi ilan etmeye zorlamalarının ardından, 30 yıl sonra, 23 Temmuz 1908'de Sultan II. Abdülhamid anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğunu ilan etmiştir (Küçük, 1988, s. 222). 1909 yılının 12-13 Nisan gecesi (31 Mart 1325), meşrutiyeti muhafaza için Selanik'ten getirilmiş olan, ancak İttihatçıların ve meşrutiyet aleyhtarı söylemlerin yoğun propagandası altında kalan 4. Avcı Taburu'na bağlı askerler subaylarını hapsederek, şeriat söylemleriyle ayaklanmışlardır (Ongunsu, 1997, s. 79; Özcan, 2007, s. 10). Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nun 23-24 Nisan gecesi İstanbul'a girmesinden sonra bu ayaklanma bastırılmıştır. Hareket Ordusu Ayastefanos'ta (Yeşilköy) bulunduğu sırada ise bazı ayanlar ile mebuslar oraya gidip, 22 Nisan 1909'da eski Sadrazam, Ayan Reisi Said Paşa'nın başkanlığında gizli bir toplantı yapmışlardır. Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ilk olarak bu toplantıda kararlaştırılmış, ancak alınan bu karar gizli tutulmuştur. Asayiş sağlandıktan sonra, 27 Nisan 1909'da Ayasofya civarındaki binada tekrar "Meclis-i Umumi-i Millî" adıyla toplanılmış, sonunda ittifakla Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar verilmiştir (Küçük, 1988, s. 222).

Doküman incelemesine dayanan bu tarihsel araştırmada; Sultan II. Abdülhamid'in, 31 Mart Vakası'ndan sonra tahttan indirilişinin ve müteakiben vuku bulan gelişmelerin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda neşredilen gazetelerde nasıl yer aldığı, gazetelerin okuyucularına yaşanan olaylarla ilgili nelerden bahsettikleri ve bunları nasıl değerlendirdikleri sorularına yanıtlar aranmıştır.

1. Taht Değişikliğine İlişkin Meclis Kararı ile Fetvanın Alınması ve Kararın Sultan II. Abdülhamid'e Bildirilmesi

Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa; 27 Nisan 1909, Salı günü saat 08.30'da Millî Meclis'teki gizli oturumda Yıldız Sarayı'nın tutulduğunu ve askerî açıdan yapacak bir şey kalmadığını bildirmiştir. Ayan Gazi

Ahmed Muhtar Paşa meclisin ilke olarak belirlenen karar formalitelerini yerine getirmesi için yeni bir önerge sunmuştur. Meclis önergeyi kabul ederek, Şeyhülislam ve Fetva Eminini getirmek üzere bir heyet göndermiştir. Toplantı verilen aranın ardından saat 12.00'den sonra kaldığı yerden devam etmiştir. Şeyhülislam ve Fetva Emmini; Sadrazam ve diğer kabine üyeleriyle birlikte meclise gelmiştir. Ardından konu istişare edilmiştir. Şeyhülislam karar için Millî Meclis'e şu fetvayı sunmuştur:

Soru: Kur'an hükümlerini defalarca ihlal eden, zalimce yöneten, kutsal kitapları yakan, dinî vakıfları gasp eden, devlet mallarını çarçur eden ve suç işleyen, bundan böyle şeriat hukukuna göre hüküm sürmeye yemin eden, ancak yemini bozan ve ardından iç savaş ve iç kargaşaya sebep olan Müslümanların dinî lideri olan halifeye ne yapılır? Cevap: Ondan tahttan çekilmesi veya görevden alınması istenmelidir. ("Der Äbsetzungsbeschluß der Nationalversammlung", *(Linzer) Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 1).

Bunun üzerine Ayan Meclisi Başkanı Said Paşa, "Bizler halkın akil adamlarıyız ve aramızda hiç şüphe yok ki Abdülhamid tahttan indirilecek" demiştir. Coşkulu alkışlar arasında ("Der Spruch der Weisen. Die Entscheidung der Nationalversammlung", *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352, s. 2) ayanlar ve mebuslar koltuklarından kalkarak "Tahttan indirmeye karar veriyoruz." diyerek hep bir ağızdan bağırılmışlardır ("Der Äbsetzungsbeschluß der Nationalversammlung", *(Linzer) Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 1). Sonuç olarak Sultan II. Abdülhamid'in İslam halifeliği ve Osmanlı tahtından indirildiği ve tahtın meşru varisi Mehmed Reşad Efendi'nin, Sultan V. Mehmed adıyla halife ve padişah olduğu ilan edilmiştir ("Der Absetzungsbeschlutz der National versammlung", *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 4; "Die Vorgänge in der Türkei", *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2).

Hemen ardından Millî Meclis, Sultan II. Abdülhamid'e tahttan indirildiği mesajını iletmek üzere iki ayan ve iki mebustan oluşan dört kişilik bir heyet seçmiştir. Heyet, ayandan Aram Efendi ve Arif Paşa ile Selanik Mebusu Karasu Efendi ve Draç Mebusu Esat Paşa'dan oluşmuştur. Heyet hemen Yıldız Sarayı'na gitmiş ve maksatlarını birinci kâtip aracılığıyla Sultana bildirmiştir. Bu sırada ağlayan Şehzade Abdurrahim Efendi de Sultanın refakatinde bulunmuştur. Draç Mebusu Esad Paşa, II. Abdülhamid'e "Millet seni bir fetvayla tahttan indirdi." diyerek alınan kararı tebliğ etmiştir. II. Abdülhamid, mesajı üzüntü ve teslimiyetle kabul etmiş ("Die Nation hat dich abgesetzt! Es war ein Verhängnis", *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352,

s. 2; “Die Absetzung”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2) ve kendini ifade ettikten sonra hayatı ile ilgili endişelerini dile getirmiştir:

Osmanlı Anayasası yenilediğinden beri anayasal yoldan hiç sapmadım. Bu trajedinin yazarlarını Allah'ın adaletine teslim ediyorum. Benim bu olaylarda kesinlikle hiçbir payım olmadığı buradan, yani Yıldız'dan bir fişek bile atılmaması gerçeğiyle kanıtlanmaktadır. Benim hükümdarlığım sırasında Yunanistan'a karşı savaş kazanıldı ve ülkemi birçok zor durumdan kurtardım. Benim tahttan çekilmem istenirse, Allah'ın isteği gerçekleşecektir. Sadece bana hayatımın güvenliğini vaat etmelisin (“Gottes Wille geschehe”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352, s. 2).

Buna mukabil Esad Paşa, “*Osmanlı milleti asildir, size zarar vermez. Canımız milletin koruması altındadır.*” şeklinde cevap vermiştir. Sultan II. Abdülhamid bu sözler üzerine rahat bir nefes almış ve şöyle demiştir: “*Bazen hayata saygı duyacağına söz verirsin ama sonra fikrini değiştirirsin.*” Selanik Mebusu Karasu, Sultanı “*Millet seni koruyor.*” sözleriyle teskin etmeye çalışmıştır. Sultan Abdülhamid kardeşi Sultan Murad'ın gözetim altında tutulduğu Çırağan Sarayı'nda yaşamak istediğini de şu sözlerle ifade etmiştir (“Die Absetzung”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2):

Murad kardeşimi 33 yıl kuş sütü ile besledim, elimden geldiğince dinlenmesini kolaylaştırdım. Ağabeyim Murad ve benim doğduğumuz yerde, Dolmabahçe yakınlarındaki Çırağan Sarayı'nda yaşamak istedim. Orada doğdum, orada ölmek istiyorum. Ayrıca reşit olmayan çocuklarımın ve ailemin ve benim sokaklarda alenen götürülmememi diliyorum... Aynı zamanda, hayatımın güvenliğini sağlamanızı rica ediyorum.

Sultan Abdülhamid isteklerini belirttikten sonra, “*Ne yapayım? Öyle olması gerekiyormuş.*” diyerek sözlerini tamamlamıştır (“Die letzten Wünsche”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352, s. 2).

Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişi ile ilgili alınan karar ve bunun Sultana bildirilmesine ilişkin vuku bulan süreç Avusturya-Macaristan gazetelerinde ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Bu sürece ilişkin değerlendirmelerde bulunan gazetelerden biri de (*Linzer*) *Tages-Post* gazetesi olup, gazetede yer alan ifadelerle göre; İstanbul Boğazı'nda yapılan ve günlerdir beklenen 101 pare top atışı zalim, sinsi ve kurnaz gibi lakaplar takılan Sultan II. Abdülhamid'in 33 yıllık şiddet ve korku saltanatının sona erdiğini ilan etmişti. II. Abdülhamid inanılmaz bir azimle iktidara son ana kadar sarılmış ve hatta herkes tarafından terk edilmiş, kaçınılmış, amansız düşmanlar tarafından kuşatılmış olduğu Yıldız Sarayı'nda oturduğunda bile, vaatler ve aşırı itaatle kendini

tahtta tutmaya çalışmıştı. Ancak taht ile yaşam arasında bir seçim yapması gerektiğini anladığında bundan vazgeçmişti (“Der entthronte Sultan”, (*Linzer Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 1).

Benzer şekilde *Illustrierte Kronen Zeitung* gazetesinde yer alan ifadelere göre; otuz üç yıldır tebaasının canına ve malına keyfi olarak el koyan hükümdar hayatı için Millî Meclis’in elçilerine yalvarmak zorunda kalmıştı. II. Abdülhamid’in eski gözde adamına tahttan indirilişi haberini ulaştırma görevinin verilmesi ise kaderin kötü niyetli bir cilvesiydi. Dört elçi II. Abdülhamid’e gitmişti ve biri, yani eski gözde adamı, kısaca “*Millet seni bir fetvayla tahttan indirdi.*” demişti. Bu, otuz üç yıllık tiranlığın sonuydu ve Millî Meclis’in geri kalan üç elçisinin Sultanı sakinleştirmeyi ve cesaretlendirmeyi görev olarak görmeleri bu sonu daha da acıklı hâle getirmişti. O anda sayısız insanın yaşamının soğukkanlılıkla yok olmasına neden olan despot, zalimce bir büyüklük belirtisi göstermemişti, sadece hayatı ve görülmeden götürülme özel lütfu için yalvarmıştı. II. Abdülhamid’in dünya sahnesinden indiğinde son sözleri bunlar olmuştu (“Abdul Hamids Fahrt in die Verbannung”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352, s. 2).

Wiener Allgemeine Zeitung gazetesinde ise; Esad Paşa’nın bu olayda oynadığı role dikkat çekilmiş ve bunun diplomatik ve saygın Türk çevrelerinde infial uyandırdığı belirtilmiştir. Zira Esad Paşa, Yıldız sistemi zirvedeyken Sultan II. Abdülhamid’in en kötü şöhretli gözde adamlarından biriydi. İşkodra’daki eski Arnavut Toptan ailesinden gelen Esad Paşa, hadsizliği ve açgözlülüğü nedeniyle terörünün hüküm sürdüğü İşkodra vilayetinde uzun süre jandarma komutanıydı. Esad Paşa her zaman Sultana büyük bağlılık gösterdiği için Sultan onu desteklemiş ve tüm suçlarından cezasız kalmasını sağlamıştı. Jön Türkler ayaklandığında ise Esad Paşa, Sultana ilk ihanet edenlerden biri olmuştu (“Essad Paschas Mission”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 4).

2. Veliht Reşad Efendi’ye Taht Değişikliğinin Bildirilmesi

27 Nisan 1909’da, güçlü bir imparatorluğun, ölçülemez bir servetin efendisi olarak görülen ve kanlı despotizminin anısına Kızıl Sultan olarak anıldığı ifade edilen Sultan II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinin ardından (“Hungernde Kalifensöhne: Die Tragödie der türkischen Herrscherdynastie”, *Westböhmische Tageszeitung*, 20 Kasım 1935, nr: 268, s. 3), Veliht Reşad Efendi tahtın yeni sahibi olmuştur. Millî Meclis tarafından seçilen biri Rum, biri Ermeni olmak üzere üç mebus ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa’nın da aralarında bulunduğu iki ayandan oluşan ikinci bir heyet, Veliht Reşad Efendi’nin tahta çıktığını bildirmek üzere Dolmabahçe Sarayı’na gitmiştir.

Mebus Habib Bey bunu daha önce yeni Padişaha bildirmişti. Bu sefer ki açıklamasına, Reşad Efendi'nin milletin arzusuyla padişah ilan edildiğini de eklemişti. Reşad Efendi mesajı onurlu bir şekilde almış ve ulusun arzusu olduğu için kabul ettiğini, çocukluğundan beri milletin mutluluğundan başka bir şey dilemediğini ve Allah'ın yardımıyla vatanını mutlu etmek için çalışacağını söylemiştir ("Die Ausrufung des neuen Sultans. Prinz Reschad nimmt die Thronfolge an", *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352, s. 3; "Die Mitteilung an den neuen Sultan", (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2). Yeni Padişaha ilk saygı duruşu Dolmabahçe Sarayı'nda yapılmış ve ardından topların selamı eşliğinde deniz yoluyla İstanbul'a hareket edilmiştir. Yeni Padişah her yerde askerî onurla karşılanmış, askerler ve halk tarafından coşkuyla alkışlanmıştır. Tüm garnizon ve gece nöbetinde olmayan Makedon birlikleri, yeni Padişahın sarayından kapıya ve Mahmud Şevket Paşa ile tüm genelkurmay heyetinin yeni Padişahı beklediği Harbiye Nezareti'ne kadar bir sıra oluşturmuştur ("Die Mitteilung an den neuen Sultan", (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2; "Aeußerungen des neuen Sultans", *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 5). Ayrıca Büyük bir Makedon askerî ve gönüllü birliği Seraskerliğin yakın çevresine ve avlusuna konuşlandırılmıştır ("Die Fahrt des neuen Sultans nach Stambul", *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352, s. 3). Millî Meclis'in tahttan indirme yönünde oy kullanmasının hemen ardından, tüm kabine üyeleri ve Millî Meclis üyeleri biat töreni için toplanmışlardır. Sultan V. Mehmed saat 15.00'te Harbiye Nezareti'ne gelmiştir. İçeri girdiğinde Sadrazam, Şeyhülislam, Ayan ve Mebusan Meclisi başkanları, Mahmud Şevket Paşa, generaller, subaylar ve diğer ileri gelenler tarafından büyük bir alkışla karşılanmıştır. Herkes derin bir duyguyla elini öpmüştür. Padişah duygulanarak teşekkür etmiştir. O anda çok sayıda subay ve asker Padişahın etrafını sarmış ve elini öpmek için uzanmışlardır. Aynı zamanda ayanlar, mebuslar ve koridorlarda toplanan diğer birçok kişi tarafından coşkuyla alkışlanan yeni Padişah, imparatorluk misafir odasının basamaklarını çıkmış ve tahtına oturmuştur. Sadrazamın, kabine üyelerinin, ileri gelenlerin ve ulemanın tebriklerini almış ve onlar da biat ve kabul yemini etmişlerdir. Daha sonra ayanlar ve mebuslar Ekümenik Patrikhaneden bir vekil, Eksarhlığın vekilleri ve diğer ileri gelenler Padişahın huzuruna çıkmışlardır. Varışta olduğu gibi benzer coşkulu gösteriler arasında, yeni Padişah Harbiye Nezareti'nden ayrılmış ve bir saygı göstergesi olarak Hz. Peygamberin hırkasına yüz sürmek için bu kutsal emanetin muhafaza edildiği Topkapı Sarayı'na gitmiştir. Harbiye Nezareti'ndeki törene sadece birkaç yabancı katılmıştır. Bunlar elçilik sekreteri ve tercümanı ile Romanya büyükelçisi ve Alman büyükelçiliğinden bir tercüman olmuştur ("Die Eidesleistung für den neuen Sultan", (*Linzer*)

Tages-Post, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2; “Aeußerungen des neuen Sultans”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 5).²

3. Yeni Sultan V. Mehmed Hakkındaki İlk İzlenimler

Grazer Volksblatt gazetesinde yer alan ifadelerle göre; Nisan 1909’daki askerî ihtilal despotizme öldürücü darbeyi indirmiş ve Sultan II. Abdülhamid’i devirerek, eski Türkiye’nin dönüşümünün önünü açmıştı. Türkiye’nin tüm hayati güçlerinin tek bir şeytani dehada, son despot II. Abdülhamid’de birleştiği zaman artık sona ermişti. Despotik ağabeyi, ömrünün son yıllarında Veliâhd Reşad’ı da âdetâ zehirlemişti (“Der Tod des Sultans Mehmed V.”, *Grazer Volksblatt (Morgenblatt)*, 5 Temmuz 1918, s. 1). Bu nedenle yeni Sultan V. Mehmed, erkek kardeşinin zulmüne dair sürekli beklenti ve gerçek bir esaretin on yıllarca süren yalnızlığının bir sonucu olarak orijinal yetenekleri zarar görmüş bir adam olarak kabul edilmekteydi (“Der neue Sultan der Türkei Mohammed V.”, *Neue Schlesische Zeitung*, 1 Mayıs 1909, nr: 73, s. 3). Nitekim (*Linzer*) *Tages-Post* gazetesinde yer alan ifadelerle göre; Reşad Efendi aşırı zeki olmamalıydı. İçinde bulunduğu durum nedeniyle bunalıma girmiş ve enerjiden yoksundu; ama en azından iyi karakter özelliklerine ve belli bir eğitime sahip olduğu söylenebilecek bir adamdı. Türkçe dışında en az bir dile, yani ara sıra şiirsel söyleşilerde kullandığı Farsça’ya mükemmel hâkim olmasıyla kardeşi II. Abdülhamid’i geride bırakmaktaydı. Etrafı casuslarla çevriliydi. Padişahın maaşlı hizmetkârları tarafından hizmet edilen Reşad’ın hayatı her yerde en sert zincirlerle çevriliydi. II. Abdülhamid küçük kardeşinden nefret ediyor, onu hor görüyor ve ondan korkuyordu. Padişah, kardeşlerin genellikle hükümdar için tehlikeli olduğu Osmanlı tarihini her zaman hatırladığından Reşad’dan aşırı derecede şüphelenmişti (“Mohammed V.”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 1).

Czernowitzer Allgemeine Zeitung gazetesinde ifade edildiğine göre; Reşad Efendi, Jön Türklerin ihtiyaç duyduğu bir adam olarak yavaş hareket

2 Öte yandan Türkiye’nin Viyana Büyükelçisi Reşid Paşa (1908-1911), hükûmeti adına Dışişleri Bakanı Aehrenthal’e (1906-1912) Türkiye’deki taht değişikliğini bildirmiştir. Ancak bu mesaj II. Abdülhamid’in azledilmesinin duyurulması ile sınırlı olmuştur. V. Mehmed’in tahta çıkışının daha sonra özellikle ciddi bir şekilde, muhtemelen İstanbul’dan gelen özel bir elçi tarafından duyurulacağı beklenmiştir (“Die Vorgänge in der Türkei”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2). Bundan başka 28 Nisan’da Paris’ten çekilen telgrafta Başkan Fallieres’in (1906-1913) Sultan V. Mehmed’in tahta çıkışından dolayı tebrik telgrafi çektiği, Dışişleri Bakanı Pichon’un (1906-1911, 1913, 1917-1920) V. Mehmed’in tahta çıkışından dolayı Türk Büyükelçisi Naum Paşa’yı (1908-1911) tebrik ettiği ve yine Fransız hükûmetinin Türk hükûmetine tebrik telgrafi çektiği belirtilmiştir (“Begrüßung des neuen Sultans”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4). Sofya’dan çekilen telgrafta o sabah Türk maslahatgüzarının, V. Mehmed’in tahta çıkışını resmen saraya ve Bulgar hükûmetine bildirdiği ve Türk komiserliğinde bir resepsiyon verildiği ifade edilmiştir (“Notifizierung der Thronbesteigung”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4).

eden ve pasif bir mizaca sahipti. Ondan hiçbir şey beklenmiyor ve korkulmuyordu. İsim olarak da olsa, birinin devletin başında olması gerekiyordu. Mehmed Reşad da eski Türk geleneğine göre tahtın varisi olarak Osmanlı Hanedanı'nın en yaşlı üyesi seçildiği için padişah olmuştu. Türk anayasası bu geleneği tanıdığından Jön Türkler, Mehmed Reşad'ı padişah yaptıklarında anayasaya da uygun davranmış olmaktadır. Ona gereken tüm krediyi vereceklerdi, ancak yeni Sultan en iyi ihtimalle yetkili temsilcilerinden başka bir şey olmayacaktı ("Sultan Mehmed V.", *Czernowitzzer Allgemeine Zeitung*, 30 Nisan 1909, nr: 1588, s. 2).³ Keza (*Linzer*) *Tages-Post* gazetesinde ifade edildiğine göre; Jön Türkler, Şehzade Reşad'la o kadar ilgilenmişlerdi ki, Avrupa'daki pek çok kişi Reşad'ı Jön Türklerin aklındaki liberal fikirlerin destekçisi ve savunucusu olarak görme eğiliminde olmuşlardı. Ancak bu görüşün doğru olma olasılığı düşüktü. Jön Türkler Reşad'ın adaylığını kararlı bir şekilde desteklemişlerdi; çünkü şehzade yasal olarak tahta geçme hakkına sahipti ve adaylığı tahta geçişle ilgili zorlukları aşmaktaydı. Belki de Reşad'ı Abdülhamid'den tanıdıkları despotik olmayan, en uysal hükümdar olarak görmekteydiler. Her hâlükârda Jön Türkler, zihinsel ve fiziksel durumuyla ilgili olarak da onun için güçlü bir propaganda yapmışlardı. Organlarında onu eski günlerde, güzel mavi gözleri otuz yıldır katlanılan maddi ve manevi kaygılar yüzünden melankoliyi ve nezaketi ifade eden bir şehzade olarak resmetmişlerdi. Yabancı filozofları ve sosyologları okuyup takdir eden Reşad'ın, Avrupa medeniyetinin kurumlarını İslami geleneklere ve şeriat kanunlarına aykırı olmayan bir medeniyet olan Osmanlı İmparatorluğu'na nakletmesi beklenmekteydi ("Mohammed V.", (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 1).

Pester Lloyd gazetesinde yer verilen ve oldukça dikkat çekici ifadeleri olan bir yazıya göre ise; V. Mehmed kendisini çağdaşlarına tanıtmak için en modern yolları seçmiş ve basın temsilcileriyle yaptığı konuşmalarda belki de on yıllarca süren kasvetli gözetim altında tutulduğu yıllarda beslediği veya belki de ancak o zaman, o trajik saatlerde zihninde uyanan ve o zamana kadar Türkiye'nin kara kaderi hakkında tartışılan fikirlerini dile getirmişti. Altmış beş yaşındaki adam neredeyse dokunaklı bir melankoli ile bir gazeteciye şöy-

3 Reşad'ın tahta geçmesiyle veraset sorunu bir kez daha asırlık usul-i kadime göre çözülmüştür. Nitekim I. Ahmed'in (1603-1617) ölümünden sonra divan kararı ve Şeyhülislam fetvasıyla I. Ahmed'in amcası I. Mustafa'nın (1617-1618, 1622-1623) padişah ilan edilmesinden beri bağlayıcı bir halefiyet kanunu çıkarılmamıştı. Osmanlı usul-i kadimi örf ve âdete dayalı olup, 1876 Anayasası'nın 3. maddesinde de bir gelenek kanunu olarak tanınmıştır. Ancak hiçbir kanun padişahı tahta bir varis tayin ederken akrabalık derecesini dikkate almaya mecbur tutmadığı gibi, ona bir varis tayin etmeye de mecbur değildi. Hiç kimse atanmamışsa, halef halk tarafından veya imparatorluğun en az altı ileri geleni tarafından atanmalıydı. Son taht değişikliğinde halk adına söz Jön Türklere ait olmuştu. İslam anayasa hukuku; padişahın hür, Müslüman, aklı başında, yiğit, adaletili, cesur, bilgili ve iş için yeterli bir insan olmasını gerektirmekteydi ("Tod des Sultans Mohammed V.", *Neue Freie Presse (Abendblatt)*, 4 Temmuz 1918, nr: 19344, s. 1).

le demişti: “Neredeyse otuz üç yıldır gördüğüm ilk Avrupalısın” ve yine “Sen, konuştuğum ilk gazetecisin.” Bu basit sözler, muazzam miktarda ıstırapın habercisiydi; mahkûm edildiği bir nesil boyunca zorlanan bir feragattı (“Budapest”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 1).

Öte yandan Sultan Reşad’ın tahta çıkmasından sonra, 1876’da ölen Sultan Abdülaziz’in büyük oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi tahtın varisi olmuştur. (*Linzer*) *Tages-Post* gazetesinde ifade edildiğine göre; Yusuf İzzeddin Efendi ise mükemmel bir yetiştirilme tarzına sahip olup, erken yaşlardan itibaren doğal bir askerî yetenekle ayırt edilmiştir. Askerî öğretmenleri arasında Mareşal Muhtar Gazi Paşa da bulunmuştur. Yeni Velihaht yakışıklı, zeki ve sempatik olup, ince orantılı bir yüze sahipti. Onu pince-nez kullanmaya zorlayan miyop olmasına rağmen atılgan bir biniciydi ve atılgan bir süvari subayı görüntüsü vermekteydi. İmparatorluk Muhafızları Komutanı rütbesine yükselmişti. Emrindeki subaylarla her zaman barışık olmuş, siyasetten ve saray entrikalarından uzak durmuştu. II. Abdülhamid 31 Ağustos 1876’da tahta çıktığında, kısa süre sonra Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi lehine bir komplo ortaya çıkmıştır. Birkaç yüksek mevki sahibi II. Abdülhamid’i görevden alarak, onu tahta çıkarmaya çalışmakla suçlanmış ve bunun sonucunda pek çok kişi sürgüne gönderilmiştir. Velihahtın komploya aktif katılımı ise hiçbir zaman kanıtlanmamış ve hiçbir zaman iddia edilmemiştir. İşin garibi, başka türlü şüphelenen II. Abdülhamid de kendi lehine başlatılan komplo için Velihahtı suçlamamıştır. Velihaht kendine güvenen, sadık, seçkin bir adam olarak tanıtılmış, ancak Jön Türklerin onun iktidara geleceğini ve kesinlikle kendine güvenen bir bireysellikte ülkeyi yöneteceğini varsaydıkları için özellikle sempati duymadıkları ifade edilmiştir. Bununla birlikte halk arasında çok popüler bir figür olarak görüldüğü belirtilmiştir (“Der neue Thronfolger”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2). Yine aynı gazetede yer alan ifadelerle göre Şehzade Reşad Efendi de daha önce orduda generallik görevinde bulunmuştu. Askerî üniforma ona çok yakışmıştı; ama öte yandan soğukkanlı, bıkkın ve pek zeki olmayan yüz ifadesi, üniformanın önerdiği pozisyona pek uymamaktaydı. Reşad Efendi, diğer devlet işlerinde olduğu gibi, orduda da bir makam sahibi olmamıştı. Temmuz 1908’de anayasal kurumlar yeniden tesis edildiğinde, kazanılan özgürlükten şehzadeler de yararlanmıştı. Reşad Efendi de artık şehirde, Ayasofya Camii’nde, çarşıda ve adalarda daha sık ve tek başına görülmekteydi. Bir bakıma keşiflere çıkmıştı, çünkü o zamana kadar İstanbul’u bile tanıma fırsatı bulamamıştı (“Mohammed V.”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 1).⁴

4 Bu arada *Der Floh*’un anlatımına göre Sultan V. Mehmed tahta çıktığında halkın egemenliğine karşı uysallığı, yumuşak başlılığı ve saygısı hakkında tuhaf hikâyeler de ortalıkta dolmaktaydı. Bunlardan bazıları şöyleydi: V. Mehmed uzun süredir askerî üniforma istemekteydi, ancak

4. Taht Değişikliği Hakkında Türk Basınında Çıkan Haberlere İlişkin Değerlendirmeler

Avusturya-Macaristan basını taht değişikliğinin Türk basınındaki yansımaları ile ilgili olarak da değerlendirmelere yer vermiştir. Türk basınının yeni Padişahı saygıyla andığı ve yeni, mutlu bir dönem umduğu, II. Abdülhamid'e karşı duyulan nefretin ise sözde ve yazıda en şiddetli şekilde dile getirildiği, hemen hemen tüm diplomatların da taht değişikliğinin iç durum üzerindeki etkisini olumlu değerlendirdikleri ifade edilmiştir ("Der neue und der frühere Sultan", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4). Türkiye'de gazetelerin ek bir baskısının, taht değişikliği hakkında bir tür resmî tebliğ yayınladıkları, içinde Sultan Murad'dan itibaren geçen sürenin tarihsel bir özeti verildiği ve II. Abdülhamid'in mutlakiyetçi rejiminin ayrıntılı olarak anlatıldığı, burada özellikle binlerce devlet adamının öldürülmesinin ve sonunda yakın zamanda ortaya çıkan isyanın anıldığı, II. Abdülhamid yönetiminin Osmanlı Hanedanı için tarihî bir örnek ve ibret olduğu ve hiç şüphe yok ki Allah'ın II. Abdülhamid'i cezalandıracağına ifade edildiği ve tebliğin V. Mehmed'in tahta çıkacağına duyurulmasıyla sona erdiği belirtilmiştir. Buna göre 33 yıldır hâkim olan II. Abdülhamid karşıtlığının hem sözlü hem de yazılı olarak, özellikle de gazetelerde şiddetle kendini gösterdiğinden, yeni Padişahın yürekten bir adam olarak övüldüğünden ve II. Abdülhamid'in kötü idaresinden ders alarak geçmişi düzeltereğinin ve Türkiye'ye daha iyi bir gelecek getireceğinin umulduğundan bahsedilmiştir ("Die

kardeşi II. Abdülhamid ile ilgili düşünceleri şimdiye kadar buna izin vermemiştir. Tahta çıktıktan sonra ilk arzusu da elbette böyle bir üniformaya sahip olmaktır. Bu nedenle Tefvik Paşa onu kabul ettiğinde ve kendisine bir üniforma alınmasına prensipte bir itirazı olmadığını söylediğinde sevinci tarif edilemezdi. Ayrıca Sadrazam, Bakanlar Kurulunun kendisine yılda 1.200 sterlin tahsis edilmesine dair bir kanun teklifi verdiğini bildirdiğinde, bu büyük meblağa kararlılıkla karşı çıkmış ve aynı miktarın ancak on ikide biriyle yetineceğini tüm ciddiyetiyle ilan etmişti. Selamlık töreninde Türk ileri gelenlerinden biri, yeni Padişahın ceketinin kuyruğunu öpmek istediğinde V. Mehmed kıbarca ama kesin bir şekilde bu saygıyı engellemiş ve ilgili kişiyi alından öpmüştü. Tahta çıkma törenine giderken genç bir Türk halifeye oldukça yırtık pırtık pantolonunu değiştirmesini önerdiğinde V. Mehmed buna yorgun bir ironiyle cevap vermişti: "Yeni pantolon benim için ne işe yarar? Onları giymiyorum!" Yakalanan devrimcilerle ne yapılacağı sorulduğunda ise şaşkınlıkla cevap vermişti. Zira bunun onunla ne ilgisi vardı? Bahçesiyle ilgilenmeye ve haremimi kurmaya yetecek kadar işi olup, kendisinden ne istenirse onu yapmak ve yalnızca hükûmetin endişelerinden kurtulmak istiyordu ("Mehmed V., der Folgsame", *Der Flob*, 25 Nisan 1909, nr: 16-17, s. 2). Bahsi geçen mizah gazetesinde ayrıca V. Mehmed'in "*Şimdi Jön Türklerden en iyi nasıl kurtulurum...?!?*" ifadesiyle bir karikatürüne de yer verilmiştir (Mohamed V. Wie werde Ich Jetzt am besten die Jungtürken los... ?!, *Der Flob*, 25 Nisan 1909, nr: 16-17, s. 8, bkz. EK). Öte yandan yeni Padişah, sadeliği sevdiğinden eski ihtişamı ve görkemi ortadan kaldırmış ve törenler sadeleştirilmiştir. Ne var ki bu sadelikten herkes hoşnut olmamıştır. Zira eski sarayın ihtişamıyla geçinen çok sayıda kişi bulunmaktaydı. Yeni dönemin yabancılar için de bir yeniliği olmuştur. Sultan II. Abdülhamid döneminde Selamlık'a giriş bileti için kişi başı 20 kuruş ödemek gerekirken, bu artık talep edilmemekteydi. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid genellikle Yıldız Sarayı'nın bitişindeki Selamlık Camii'ne gelirken, Sultan V. Mehmed her Cuma ziyaretiyle farklı bir camiyi onurlandırmaktaydı ("Mehmed V. beim Selamlık", *Grazer Volksblatt (Morgenblatt)*, 5 Temmuz 1918, s. 1).

Stimmung in Konstantinopel”, (*Linzer Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2). Ayrıca yeni Sultan V. Mehmed’in gazetecilere her zaman özgürlük ve ilerleme dostu olduğunu beyan ettiği bazı açıklamaları olduğuna dikkat çekilerek (“Die Vorgänge in der Türkei”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2), “33 yıl soğukkanlılığımı korudum. Arzum şeriate ve anayasaya göre hükmetmek” ya da “Şimdiye kadar işlerimde hür değildim. Bundan sonra Allah’ın yardımıyla millete hizmet etmek istiyorum.” şeklindeki ifadelerine yer verilmiştir (“Aeußerungen des neuen Sultans”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4). Keza “Amacım milletin mutluluğu”, “Ben Anayasa’nın hizmetkârıyım” gibi ifadeler kullandığı belirtilen V. Mehmed’in Yeni Gazete tarafından da ilk meşrutiyet padişahı olarak kutlandığı dile getirilmiştir (“Der neue und der frühere Sultan”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4).

Yine basında yer alan ifadelere göre 28 Nisan 1909’da İstanbul bayrak süslemeleriyle göz kamaştırmış ve V. Mehmed’in tahta çıkışı kutlanmıştır (“Zur Abreise des Sultans”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2). Şehirde halk bayram havasında görülmüştür. Yeni Padişah ve Halifenin tahta çıkışı münasebetiyle camiler aydınlatılmıştır. Pera’da bir süvari albayı iki gönüllü eşliğinde bir konuşma yapmış, bu konuşmada II. Abdülhamid’in kötü yönetimine dikkat çekilmiş, Makedon ordusunun yaptığı değişikliğe vurgu yapılmış, yeni Padişahın tahta çıkışıyla başlayan mutlu dönem, halk arasındaki sükûnet ve ahenk övülmüş, ordunun her zaman vatan ve millet için kendini feda etmeye hazır olduğu temin edilmiştir. Kentin başka yerlerinde de benzer konuşmalar yapılmıştır (“Die Stimmung in Konstantinopel”, (*Linzer Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2).

Keza Rumeli ve bazı Anadolu vilayetlerinin ana şehirlerinde de taht değişikliği ile ilgili bayrak süslemeleri, askerî geçit törenleri, sivil mitingler ve konuşmalar yapılmıştır.⁵ Bununla birlikte Arnavutluk’un kuzeyinden ve Anadolu’daki bazı vilayetlerden kutlama haberleri gelmediği ve Valona’da (Avlonya’da) isyan çıkmasından korkulduğundan savaş gemilerinin oraya gittiği belirtilmiştir. Ancak taht değişikliği haberinin ardından Dibra halkının anayasal rejime boyun eğme kararı aldığına dikkat çekilmiştir (“Die Stimmung in der Provinz”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5). Ayrıca yeni Padişahın hükümdarların çoğundan tebrik telgrafları aldığı belirtilmiştir (“Nachrichten aus Konstantinopel”, *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 29

5 “Die Stimmung in der Provinz”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5. Kahire’den çekilen telgrafta da yeni Padişahın tahta çıkışı münasebetiyle o sabah kaleden 101 pare top atışı yapıldığı, Sultan II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinin yerel basın tarafından liberalizmin bir zaferi olarak sevinçle karşılandığı ve İskenderiye’deki Ermeni kolonisinin şükran ayinleri düzenlediği ifade edilmiştir (“Begrüßung des neuen Sultans”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4).

Nisan 1909, nr: 99, s. 2). Genel olarak Jön Türklerin, İstanbul'da komutanın tekrar ele alınması ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi süreci boyunca Avrupalıları korumak için yeterli ve etkili önlemler almalarının da son derece sempatik görüldüğü ifade edilmiştir ("Der nächste Selamlık", *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2-3).

5. Sultan II. Abdülhamid'e Yönelik Suçlamalar

Avusturya-Macaristan basınının ifadesine göre 13 Nisan karşı devriminin başarısızlığına yol açan olayları aydınlatan haberler İstanbul'un en güvenilir kaynaklarından yerel diplomatik çevrelere, oradan da kendilerine ulaşmaktaydı. Buna göre yakın zamana kadar bir özgürlük kahramanı olarak kabul edilen Arnavutların lideri İsmail Kemal Bey, Jön Türklerle karşı yöneltilen darbenin elebaşısıydı. İsmail Kemal Bey, Yıldız'a nasıl yaklaşacağını ve onu planına nasıl dâhil edeceğini biliyordu. Plana göre "Mizan"dan Murad Bey halkı ayaklandıracak, "Volkan"dan Ahmed Kıbrıslı Vahdeti de hocaları kıskırtacaktı. Yıldız generalleri ve II. Abdülhamid'e yakın isimler garnizon askerliğini üstlenmişlerdi. İsmail Kemal Bey'in Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra vilayetlerinde Arnavutları kazanması, böylece Makedon kolordularını meşgul etmesi ve gözetim altında tutması gerekmektedir. Tüm Arnavut reislerine rüşvet verilerek gerçekleştirilecek bu büyük girişim için İsmail Kemal Bey kullanmadığı, ancak zimmetine geçirdiği çok yüklü bir para almıştı ("Ismael Kemal Bey, der Verräter", *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 5). II. Abdülhamid'in 13 Nisan darbesini İsmail Kemal Bey ile birlikte organize ettiğinin ispatlanabilmesi de tahttan indirilmesine ilişkin tartışma ve oylamada belirleyici olmuştu. İsmail Kemal Bey'in uzun bir hatıratında^{6*} Sultanı, onun uzun süredir çok baskıcı olduğunu hissettiği Jön Türklerin gücünün İstanbul Müslüman ve Liberal Birlik garnizonu ve Arnavutların yardımıyla artık sona erebileceği anın geldiğine ikna ettiği söylenmekteydi. Nitekim Sultan, İsmail Kemal Bey'in hazırladığı planı kabul etmiş ve darbeye karışmış olabilecek Muhafız Kolordusu birliklerine dağıtılmak üzere ona büyük miktarda para vermişti. Karşı devrim başarısız olunca, İsmail Kemal Bey bu parayla Atina'ya kaçmıştı. İsmail Kemal Bey'in suçu da kaçması gerçeğiyle kanıtlanmış görünmekteydi. Millî Meclis'in eline kendisinin kışkırttığı komployu kanıtlayan materyallerin geçtiğini öğrenmiş olmalıydı. Seyahat hedefi olarak kendisine Yunan başkentini seçmesi ise Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumların son zamanlarda Jön Türk politikalarına düşman olduklarını göstermekteydi ("Die Schuld des Sultans", *Linzer Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2).

6 * İsmail Kemal Bey'in hatıratı ile ilgili olarak ayrıca bkz. İsmail Kemal, *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*, (Çev. Adnan İslamoğulları-Rubin Hoxha), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

Keza 29 Nisan tarihiyle İstanbul'dan çekilen ve gazetede yer verilen telgraflara göre 4. Selanik Avcı Taburu'nun mahkûmlarının ifadeleri de rüşvet meblağlarının II. Abdülhamid'den geldiğini kanıtlamaktaydı. Nitekim bu hususta askerlerin “Ölmemiz gerektiğini biliyoruz, ama yalan söyleyerek ölmek istemiyoruz. Para bize dolaylı olarak Padişah tarafından verildi” ifadelerini kullandıkları belirtilmişti (“Abdul Hamid als Bestecher der Soldaten”, *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 99, s. 1).⁷

6. Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'e Nakledilişi

Haberlere göre eski Sultan II. Abdülhamid, Selanik'e nakledilmeden önce gece yarısına kadar çocukluğunu geçirdiği Çırağan Sarayı'na götürüleceğine inanmıştır. Sultan, Jön Türk Komitesi'nin kendisine Selanik'te kalması talimatını verdiğini öğrenince bunu şiddetle protesto etmiş ve mütevazı isteklerinin dikkate bile alınmadığından şikâyet etmiştir. Tren istasyonuna götürecektir Jön Türk subayları kendisini Selanik'e nakletmek üzere emir aldık-

7 Öte yandan *Pester Lloyd* gazetesinde yer alan bir makaleye göre; 13 Nisan darbesinin eğilimi, anayasal ve dinî gelenekleri, şeriat kanunlarını yapay bir şekilde karşılaştırmaya çalışarak anayasayı gözden düşürmekti. Bu sorun ilk bakışta görüldüğünden daha ileri gitmekteydi. Nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nun modern bir uygar devlete dönüştürülme olasılığına ilişkin kararı içermekteydi. Bu sorun çözülmeden önce siyasi ve dinî lider olarak padişahın ikili kişiliği herhangi bir ilerici dönüşü tehdit edebilecek bir çelişki kaynağı hâline gelmeliydi. Anayasal bir hükümetin İslam'ın kanunlarıyla uyumlu hâle getirilip getirilemeyeceği sorusu, yalnızca Avrupalı Kur'an uzmanları tarafından değil, aynı zamanda İslami geleneklerin Müslüman koruyucuları tarafından da koşulsuz olarak olumlu yanıtlanmıştı. Ancak bu şekilde Temmuz Anayasası'nda Müslüman olmayanlara Müslümanlarla eşit haklar tanınabilirdi. Devlet işleriyle ilgili tavsiyelerde bulunmak üzere meclise Hristiyanlar ve Yahudiler atanmış ve yabancı mezhep mensupları Osmanlı ordusuna alınmıştı. İşte bu noktada, şeriat kanunları sloganı altında anayasayla mücadele eden gericiler işe başlamıştı. Geriye dönük projelerini yaygınlaştırmak için kitlelerin dinî fanatizminden yararlanmışlardı. Müslüman olmayanlar Türk devletinin hayatını tartışmamalı, Hristiyan subaylar Müslüman askerlere emir vermemeliydi, bu başka bir deyişle Müslümanlar ve “Gavurlar” arasındaki katı ayrımın başka bir biçimiydi. Şeriatın taraflı yorumu, anayasanın üstüne yerleştirilmeli ve imparatorluğun tüm sakinlerini kapsayan “Osmanlı” terimi, yalnızca İslam'ı kabul edenleri içeren “padişah tebaası” terimi ile değiştirilmeliydi. V. Mehmed şeriatın kutsal kanununda tam siyasi özgürlüğün verilmesiyle çelişen hiçbir şey görmediğini vurgulamıştı. Bu, padişahın ikili kişiliğinin ahenkli bir denkleştirilmesine işaret etmekteydi. Yani halife, padişahın yaptıklarından pişmanlık duymayacaktı. Bir başka ifadeyle V. Mehmed dinî vicdanı tarafından Jön Türk reformcularının çalışmalarını iletmesine engel olmayacaktı ve bu durumda gölge imparator olmasına gerek yoktu. Yeni Padişah gençliğinden beri Jön Türk hareketinin güçlü bir destekçisi olduğuna dair samimi itirafta bulunmuştu. Padişahın ifadesine göre Jön Türklerin siyasi ilkeleri ile tam bir mutabakata vardığından şüphe edilemezdi. Bununla birlikte liberal fikirlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman nüfusa ne ölçüde hâkim olduğu ve II. Abdülhamid'e karşı muzaffer mücadeleden sonra ne olacağı büyük bir kader sorunu olarak kalacaktı. Zira İslam halkının bağnazlığından doğan akımla da mücadele edilmesi gerekcekti. Son günlerde yaşananlar, her şeyden önce dış etkilerden arınmış Müslümanların siyasi süreçleri kaderci bir şekilde karşıladığını kanıtlamaktaydı. II. Abdülhamid de daha önce ifade edildiği gibi görevden alındığını duyduğunda kullandığı ifadeyle sadece metanetli bir teselli bulmuştu: Mukadderat. Ancak kaderin buyruklarına bu kendini inkâr eden boyun eğme, kötü niyetli ajitasyon başka olasılıklar gösterdiğinde yerini fanatik bir tutkuya bırakabilirdi. Ancak her hâlükârda reaksiyon artık yukarıdan beslenemeyecek, Avrupa diplomasisinin bu üstün ustası, Yıldız Köşklü büyük entrikacı ancak anılarda yaşayabilecekti (“Budapest”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 1).

larını aktardıklarında, II. Abdülhamid Selanik'e gitmeyeceğini ifade etmiş, buna mukabil kendisine Selanik'e gitmeyi reddetmesi hâlinde güç kullanılacağı belirtilmiştir. Eski Sultan ancak o zaman sessizce kaderine razı olmuş ve bu sırada Yıldız'ın önünde duran araca binmiştir ("Widerstand Abdulhamids gegen die Ueberführung nach Saloniki", *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2).

II. Abdülhamid daha önce ifade ettiği dileği doğrultusunda gece herhangi bir karışıklık olmadan kapalı bir araçla tren istasyonuna götürülmüştür. Kendisine eşlik eden haremde on bir hanım ve birkaç hizmetkâr da onu takip etmişlerdir ("Die Fahrt des Exsultans ins Exil", *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2).⁸ En küçük iki oğlu da II. Abdülhamid ile birlikte Selanik'e giden küçük maiyet arasında yer almışlardır ("Internierung Abdul Hamids in Saloniki", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4). II. Abdülhamid ayrılmadan önce hizmetkârlarına da çok sayıda hediye vermiştir ("Die Fahrt des Exsultans ins Exil", *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2).

II. Abdülhamid'i Selanik'e götürecek trenin kalkışı için hazırlıklar gizlilik içinde yapılmıştır. Saat 24.00'ten önce istasyonda birkaç emir subayı belirmiş ve platform askerler tarafından kordon altına alınmıştır ("Gerichtliches Verfahren gegen Abdul Hamid", *(Linzer) Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 8). Perondaki bu tarihî anı ise sadece birkaç kişi izlemiştir. Bu sırada II. Abdülhamid soluk gri sivil takım elbiseli, beyaz yelekli, koyu renk paltolu ve fesli idi. Her zamanki boyaları eksik olduğundan kırmızımı-s kahverengi sakalı neredeyse beyaz görünmekteydi. Yüzü her zamankinden daha solgundu. Etrafta âdeta bir ölüm sessizliği vardı. Askerlerin ne bir dudağı ne de bir eli selam verircesine hareket etmekteydi. Ancak II. Abdülhamid elini alına koyduğunda görevliler selam vermişlerdi ("Strengste Heimlichkeit", *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352, s. 3). Bu arada II. Abdülhamid aralarında General Hüsnü Paşa ve Albay Galip'in de bulunduğu birkaç kişiyi kibarca selamlamıştı ("Internierung Abdul Hamids in Saloniki", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4).

Kadınların ise hepsinin aceleyle giyindikleri hâllerinden belliydi ("Internierung Abdul Hamids in Saloniki", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4). Aşıldık peçelerini takmamışlardı. Bunun yerine güzelliklerini belli eden şallar, renkli ipek iç giyimlerini ve zarif ayakkabılarını ortaya çıkararak gece kabanları giymişlerdi ("Elf treue Haremsdamen", *Illustrierte*

⁸ *Pester Lloyd* gazetesinde ise 8 harem hanımının maiyette yer aldığı ifade edilmektedir ("Internierung Abdul Hamids in Saloniki", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4).

Kronen Zeitung, 29 Nisan 1909, nr: 3352, s. 3). II. Abdülhamid, hanımların her birinin trene binmesine kibarca yardım etmiş ve trene en son kendisi binmiştir. Bagajları ise içinde para ve değerli eşyalar olduğundan şüphelenilen, aceleyle toplanmış birkaç paketten oluşmuştur (“Internierung Abdul Hamids in Saloniki”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4).

Öte yandan işlerin tersine dönme ihtimali olağanüstü karşı önlemler gerektirecek sürekli bir huzursuzluğa neden olmaktadır. Nakliye sırasında alınan çeşitli askerî önlemler ve resmî makamların o sabaha kadar tahliyeyi reddetmesi de bu endişeyi ortaya koymaktadır. II. Abdülhamid’in Selanik’te veya yolda öleceğine dair olan kehanetler de gerçekleşmemeliydi. Zira sadece Millî Meclis’in ve Mahmud Şevket Paşa’nın değil, yeni Padişahın da ona can güvenliğini şüphe götürmez bir şekilde temin ettiği söylenmekteydi (“Internierung Abdul Hamids in Saloniki”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4).

Nitekim eski Padişahın nakli, Harekât Ordusu Şefi Hüseyin Hüsnü ve Albay Galip tarafından denetlenmiştir. Trene 2 subay ve 16 jandarma eşlik etmiştir (“Internierung Abdul Hamids in Saloniki”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4). Selanik Avcı Taburu’nun bir müfrezesi II. Abdülhamid’e kendisini korumaları için verilmiştir (“Die Fahrt des Exsultans ins Exil”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2). Beş vagon dan oluşan lüks trenin birinci ve son kompartımanında Selanik askerleri yer almışlardır (“Internierung Abdul Hamids in Saloniki”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4). Ayrılış herhangi bir tören yapılmadan gerçekleşmiştir (“Die Fahrt des Exsultans ins Exil”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2). Saat 1.15’te tren durmadan Selanik’e gitmek üzere istasyondan ayrılmıştır (“Gerichtliches Verfahren gegen Abdul Hamid”, *Linzer Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 8).

28 Nisan tarihiyle İstanbul’dan çekilen telgrafta II. Abdülhamid’in Selanik’e nakli şu telgrafla teyid edilmiştir: “Artık kesinlik kazandıği üzere Abdülhamid dün gece saat 1.00’de hareket eden ek bir trenle Selanik’e nakledildi” (“Der Thronwechsel in der Türkei”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 4). Anadolu’daki saraylardan birine götürülme isteği kabul edilmeyen II. Abdülhamid, bundan böyle İstanbul’da olmayacaktı (“Vom Thronsaal ins Gefängnis. Die Fahrt Abdul Hamids ins Gefängnis”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352, s. 3). Selanik’te bir villada kalacak, hiçbir siyasi figürü kabul etmeyeceğine yemin etmek zorunda olacak ve hiçbir şekilde Selanik’ten ayrılmasına izin verilmeyecekti (Internierung Abdul Hamids in Saloniki”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909,

nr: 101, s. 4).⁹ Kendisine aylık 50.000 franklık bir ödenek de tahsis edilmişti (“Internierung Abdul Hamids in Saloniki”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4). Bununla birlikte *Wiener Allgemeine Zeitung*'da yer alan habere göre; artık resmî olarak da teyit edilen Padişahın Selanik'e nakledileceği haberi ise umumi bir şaşkınlık uyandırmalıydı. Zira Selanik'te bir Padişahı ağırlamaya uygun yapı yoktu. Oradaki yapılar küçük ve gösterişsiz olup, konumları onları hapsedilmeye elverişsiz kılmaktaydı (“Der Thronwechsel in der Türkei”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 4). Ancak eski Padişahın gelecekte ikamet edeceği yer Selanik yakınlarındaki bir villa olacaktı (“Die Vorgänge in der Türkei”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2).¹⁰

29 Nisan tarihiyle Selanik'ten çekilen telgrafta; II. Abdülhamid'in yanında daha önce belirtildiği gibi on bir kadın ve iki şehzade ile eski sarayından altı kişi eşliğinde özel trenle gece Selanik'e geldiği bildirilmiştir. Ordu tarafından kordon altına alınan tren istasyonunda birkaç memur ve General Robillant Paşa tarafından beklenmiş ve buradan süvari refakatinde Sedes hamamı yolunda bulunan ve sıkı askerî koruma altında tutulan Villa Allatini'ye götürülmüştür (“Abdul Hamid in Saloniki”, *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 99, s. 1). Jön Türk hareketinin liderleri, fetvayı kabul ederken gösterdiği bunalımlı ve neredeyse çaresiz ruh hâlinin ardından eski Padişahın intihar etmesinden endişe ederek, bunu önlemek için yeni evinde de son derece sıkı bir gözetim altında tutulmasını sağlayacak önlemler almışlardır. Bu gözetleme aynı zamanda herhangi bir yeni gerici faaliyetin kendisinden kaynaklanmasını veya ona nüfuz etmesini önlemeyi amaçlamaktaydı. Hâlen sürdürülmekte olan gerici unsurların amansız takibi de bu amaca hizmet etmekteydi (“Ueberwachung Abdul Hamids”, *(Linzer) Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2). Nitekim II. Abdülhamid'i Selanik'te güvenli

9 II. Abdülhamid'in Selanik'e nakledilmesi ile ilgili *(Linzer) Tages-Post* gazetesi Paris'te çıkan Jön Türk gazetesi “*La Turquie Nouvelle*”den alıntılanan bir habere yer vermiştir. Bu haberde yer alan ifadelerle göre; Osmanlı tahtı otuz yıl boyunca kendisine emanet edilen imparatorluğu dağıtan ve mahveden, kana susamış bir tiran tarafından daha fazla kirletilmeyecekti. Kızıl Sultan artık yoktu, sadece çeyrek asır boyunca işlediği veya emrettiği binlerce suç ve cinayetten dolayı pişmanlık duyacaktı. Sultan II. Abdülhamid gitmeliydi. O gün millete karşı seferber ettiği askerlerin kurşunlarına, süngülerine yenik düşmüyorsa, hiç olmazsa kendisine tevdi edilen inzivada geçirdiği günlerin sonuna kadar vicdanına yük olan suçun devam etmesini engellemek için suçunun kefareti ödemeliydi (“Der entthronte Sultan”, *(Linzer) Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 1).

10 Selanik'te eski Sultan II. Abdülhamid'in konaklaması için yapılmış Villa Allatini'yi kendi tecrübesinden bilen birinin ifadesine göre; bu villa çok ferah, güzel ve büyük bir parkla çevriliydi. Deniz kıyısında yer almakta ve II. Abdülhamid yeterince yalnızlık içinde yaşayabilse bile tabiri caizse buradaki herkes tarafından görülebilirdi. Villa büyük bir avlu barındırmaya uygun değildi, ancak seçkin bir kişi bu villada geçimini sağlayabilirdi. Allatini ve Modiano aileleri ise nüfusunun neredeyse üçte ikisi Yahudi olan Selanik'teki en zengin Yahudi aileleriydi. Allatini ailesinin bir kısmı Avusturya tebaasından, bir kısmı da İtalya tebaasındandı (“Diplomatische Auffassungen über den Thronwechsel”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5).

bir yere götürmeye yönelik alınan bu ani karar onun tahttan indirilmesinden sonra bile direncinin ve intikam arzusunun olayların gidişatını olumsuz yönde etkilemenin yollarını ve araçlarını bulabileceğine inanıldığını göstermekteydi. Oysa Selanik'te bu imkânsız kabul edilmekteydi ("Internierung Abdul Hamids in Saloniki", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4).¹¹ Keza II. Abdülhamid'in kardeşi olan yeni Padişahı da olumsuz etkilemesinden korkulmaktaydı. II. Abdülhamid'in manevi gücüne duyulan saygının veya ondan duyulan korkunun bir diğer kanıtı da II. Abdülhamid'i Ertuğrul yatıyla Selanik'e götürme niyetinin, komutanı veya gemi mürettebatının bir bölümünü farklı bir gemi rotası almak için kazanıp, hareket edebileceğinden korkulduğu için terk edilmiş olmasıydı ("Die Stimmung gegen Abdul Hamid", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5).

7. Sultan II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilişinin Ardından Verilen Tepkilere İlişkin Değerlendirmeler

Yerel alt sınıfların bir kısmının ve Müslüman din adamlarının bir kısmının II. Abdülhamid aleyhine takındıkları tavır onun tahttan indirilmesinde etkili olmuştu ("Internierung Abdul Hamids in Saloniki", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 4). Bununla birlikte *Wiener Allgemeine Zeitung* gazetesinde ifade edildiğine göre; şairi anlamak isteyen şairin ülkesine

11 Bu hususla ilgili olarak son birkaç gün içinde İzmir vilayetinde birkaç kılık değiştirmiş softa ve propaganda amaçlı yazılar yazan birçok gerici tutuklanmıştı. Yanlarında Adana ve Halep vilayetlerinde meydana gelenlere benzer olayları kıskırtmak için kullanılmak üzere bazı bombalar da bulunmuştu. Eski Sadrazam, İzmir Valisi Ferid Paşa, uygun askeri tedbirlerle yarım milis taburu oluşturarak ve tehlikeli insanları uzaklaştırarak vilayetin huzur ve düzenini korumaya çalışmıştı. Diğer vilayetlerde de gericiler tutuklanmıştı. Kilikya, Karaman ve Suriye'nin bazı bölgelerinde egemen olan Hristiyanlık karşıtı hareketin Ermenilerin yaşadığı iç vilayetlere de sıçrayacağı yönünde kaygılar vardı. Ancak Babıali ve askeri makamların Anadolu'nun tüm vilayetlerine bu endişeleri gidermeleri için en acil emirleri verdikleri belirtilmekteydi ("Christen- und fremdenfeindliche Bewegung", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5). Olayların ortaya çıkışının aynı ayın ortalarında İstanbul'daki karşı devrimle çıkışması ise Genç Türk çabalarını boşa çıkarmak ve muhtemelen bir Avrupalı gücün müdahalesini sağlamak için eski Türk gericileri tarafından kıskırtıldıklarını ve beslendiklerini düşündürtebilirdi. Ancak o zamana kadar hiçbir güç Osmanlı Devleti'nin iç işlerine böyle bir müdahalede bulunma eğilimi göstermemişti, çünkü Avrupa çıkarları o zamana kadar ihlal edilmemişti. Her hâlikârda, Türk yöneticilerin bu saldırıları durdurmak için mümkün olan her şeyi yapacaklarına inanılmaktaydı ("Nachrichten aus Konstantinopel", *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 99, s. 1). Ayrıca gazetelerde yer verilen haberlere göre tahttan indirilen II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Burhaneddin'in Anadolu'da asker toplamasından endişe edilmekteydi. İstanbul'dan kaçanların çoğu İzmit'te toplanmış ve Anadolu içlerine çekilmişti. Anadolu demiryolunun kavşağı Eskişehir Abdülhamid taraftarları tarafından işgal edilmişti. Ankara, Konya, Halep, Bağdat vesair yerlerde imamlar ve hocalar Jön Türklere karşı kutsal savaş vaazları vermekteydiler. Hz. Peygamber'in yeşil bayrağı her yerde dalgalanmaktaydı. Hatta çeşitli yerlerden Jön Türk subaylarının esir alındığına dair haberler de gelmekteydi. Abdülhamid taraftarlarının büyük bir servete sahip olan Burhaneddin'i Mekke'de padişah ilan edeceklerine ve halife olarak tanıyacaklarına yönelik endişeler de bulunmaktaydı ("Ankündigung des heiligen Krieges gegen die Jungtürken", *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 3; "Eine Aktion der Anhänger Abdul Hamids", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5).

gitmesi gerektiği söylendiği gibi, aynı durum yöneticiler için de geçerliydi. Onları anlayabilmek için ülkelerini ve insanlarını tanımak ve anlamak gerekmektedir. Nitekim II. Abdülhamid'in düşüşiyle birlikte geniş halk kitleleri arasında büyük bir popülariteye sahip olduğu bir kez daha gösterilmişti. Bu devrim diğer devrimlerin çoğundan farklıydı. Despotu devirenin halk değil, başka yerlerde despotizmin en sağlam desteği olan ordu olması gerçeği de tuhaftı. Tarih parlamenter ordu tanımıyordu, çünkü devrimden sonra ortaya çıkan ordular (Konvansiyon orduları gibi) sonunda parlamentonun aleyhine dönmüşlerdi. Türkiye'de ise bir parlamenter ordu iktidara karşı ayaklanıyordu ("Es ist das Verhängnis!", *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 2). Dikkat çekici olan ise yaşlı Türk çevrelerinde II. Abdülhamid'e acıma duygusu kendini hissettirirken, aydınlar, gençler ve o zaman ve yakın gelecekte iç ve dış siyasette hâkim ve itici devlet unsuru olan Makedon ordusu arasında bir akımın, II. Abdülhamid'in en azından İstanbul'dan çıkarılması ve gözetlenmesi yoluyla tamamen zararsız hâle getirilmesini istemesiydi ("Die Stimmung gegen Abdul Hamid", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5).

Öte yandan *Wiener Allgemeine Zeitung* gazetesinde yer alan ifadelere göre; II. Abdülhamid'in Selanik'e nakledilmesinin yeni Padişahın tahta çıkmadan önce kabul etmesi gereken şartlardan biri olduğu iddia edilmekteydi. Diğer iddia edilen koşullardan en dikkate değer olanı ise Yıldız rejiminin tamamen tasfiyesi için II. Abdülhamid'in önceki maiyetinin affedilmemesi, kınama veya sürgün yoluyla tamamen zararsız hâle getirilmesi gerektiği idi. Halkın bir bölümünde II. Abdülhamid'e karşı öfke giderek artmakta ve nadiren bu kadar sert bir şekilde verilen fetvaya atıfta bulunarak, birçok çevrede II. Abdülhamid'in bir din adamının veya askerî mahkemenin önüne çıkarılması gerektiği görüşü belirmişti. Bununla birlikte birçok Türk, Hristiyan ve diplomat; kafaları çok fazla karıştırmamak için hem II. Abdülhamid'e hem de eski maiyetine karşı mümkün olan her türlü yumuşak başlılığın gösterilmesi gerektiği görüşündeydiler ("Erbitterung gegen Abdul Hamid", *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 5). Mukadderatını kaderci bir tavırla kabul edip, sadece hayatı ve servetiyle ilgilendiği ifade edilen II. Abdülhamid'in hayatının bağışlanacağı beklenmekteydi. Nitekim Türkiye'de kamusal yaşamı Avrupa ilkelerine göre yeniden düzenlemek isteyen muzaffer Türk gençlerinin kanlı işler yaparak sahip oldukları sempatiyi kaybetmelerinin ciddi bir hata olacağı düşünülmekteydi ("Die Vorgänge in der Türkei", *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97, s. 2).

Bu arada *Pester Lloyd* gazetesinde yer alan bir makaleye göre ise; Jön Türkçülüğün gerçek merkezi olan Selanik'e sürgün edilmiş olması II. Ab-

dülhamid'in siyaset yapma olanağından yoksun bırakılması gerektiğini kanıtlamakla birlikte artık çokça anılan liman kentinin adı başka fikirleri de uyandırmakta ve Selanik'in büyük hesaplaşmaya sahne olacağı da beklenmekteydi. Nitekim Makedon birliklerinin ele geçirebildiği gericiliğin elebaşlarının hepsi oraya nakledilmişti ("Budapest", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 1). Yıldız'ın çoğu hizmetçisi, aşçısı, bahçivanı ve eski rejim döneminde casusluk yapan 800 polis memuru da Selanik'e getirilmiş ve üzerlerinde genellikle İngiliz parası bulunmuştu ("Transportierung von Meuterern nach Saloniki", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5).

8. Taht Değişikliğine İlişkin Yabancı Diplomatik Çevrelerin Görüşleri

Haberlere göre Viyana'daki diplomatik çevreler, İstanbul'daki taht değişikliğinin uluslararası durumu güçlendireceğini varsaymaktaydılar. Onlara göre Türkiye'nin son zamanlarda imzaladığı uluslararası düzenlemeler kesinlikle geçerliliğini koruyacaktı. Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın görevde kalması Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde herhangi bir değişiklik olmayacağını garantisiydi. Özellikle Rıfat Paşa, yakın zamanda Avrupa gezisi sırasında kişisel temas kurduğu yabancı kabinelerde özel bir güven uyandırmaktaydı. Yeni Padişahın da yakında Avrupa saraylarını ziyaret edeceği kesin kabul edilmekteydi. Ancak önce, o zamana kadar oldukça yabancı olduğu kendi âlemini tanıyabileceği bir konuma getirilmesi gerekecekti. Bu nedenle İstanbul'daki durumu düzeler düzelmez, önce Osmanlı İmparatorluğu'nun daha büyük şehirlerine ve her şeyden önce yeni düzenin gücünün dayandığı Makedonya'ya bir yolculuğa çıkmalıydı. Osmanlı imparatorluk ailesinin diğer üyelerine ilişkin karar ise yerel diplomatik çevrelerde büyük ilgiyle beklenmekteydi. Jön Türklerin muhtemelen bir intikam politikası gütmeyeceklerine ve sarayın diğer üyelerini II. Abdülhamid'in başına gelen kadere hazırlamayacaklarına inanılmaktaydı. Ancak II. Abdülhamid döneminde çokça anılan birçok ismin artık yakın geleceğin tarihinden silineceği kesin kabul edilmekteydi. Öte yandan Said Paşa, eski Padişah tarafından en sık atanan sadrazamlardan biri olmasına rağmen, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine son katılımıyla prestijini kurtarmıştı. Eski Sadrazam Ferid Paşa'nın da bir geleceği vardı ve hatta o sırada İzmir Valisi olarak çalışmaktaydı. Son Sadrazam Tevfik Paşa bile, sadrazam olmak için gerekenlere kesinlikle sahip olmamasına rağmen, hiçbir şekilde alt edilmemiş ve bu görevi devralmak zorunda kalmıştı. Ancak gelecekte yalnızca önemsiz görevler üstlenmesi gerektiği düşünülmekteydi. Bununla birlikte İstanbul'daki diplomatik görevlerde yakın gelecekte büyük değişiklikler beklenmekteydi. Uzun yıllardır İstanbul'da görev yapan

ve isimleri II. Abdülhamid dönemiyle çok yakından ilişkilendirilen elçilerin yakında geri çağrılacağına inanılmaktaydı. Öte yandan Jön Türk etkisi altında Avrupa'daki büyükelçilerinin çoğunu birkaç ay önce değiştirdiği için Türk hükümetinin yurtdışındaki diplomatik görevlerde herhangi bir değişiklik yapmayacağı kesin görülmektedir.

Berlin diplomatik çevrelerinde de Türkiye'deki taht değişikliği güven verici karşılanmıştı. Eski Padişaha taş atmak için bir sebep olmadığı gibi yeni Padişaha güvenmemek için de bir sebep olmadığı söylenmekteydi. V. Mehmed aslında Avrupa siyaseti için hâlâ tamamen boş bir sayfaydı, dolayısıyla kimse ondan ne beklenebileceğini söyleyemezdi. Tabii ki bu büyük ölçüde yetki alanının ne kadar genişlediğine de bağlı olacaktı ve yeni Padişahın Türkiye'nin iç ve dış siyaseti üzerinde son zamanlarda II. Abdülhamid'in sahip olduğundan daha az sınırsız etkiye sahip olacağı varsayılmaktaydı ("Diplomatische Auffassungen über den Thronwechsel", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5-6).

Keza Fransız siyasi çevrelerinde de Jön Türklerin gericiğin hizmetine girişilen isyan karşısında elde ettikleri hızlı başarının memnuniyetle karşılandığı ifade edilmekteydi. Bu muzaffer tavrın, yeni sistem karşıtlarını uzun bir süre darbe girişiminden caydıracağına inanılmaktaydı. Bu nedenle Genç Türk rejiminin yeniden kurulmasından, Türkiye'deki durumun daha da gelişeceğine, en azından birkaç yıl içinde gelecekte ciddi iç krizler tehlikesiyle karşı karşıya kalmayacağına dair umut almaktaydılar. Jön Türklerin Anadolu'daki hızlı zaferinin olumlu bir etki yaratacağı ve huzursuzluğun sona ermesini hızlandıracağı öngörülmekteydi.

Türkiye'deki taht değişikliği Belgrad'da da olumlu bir izlenim bırakmıştı. Nitekim garanti ettiği anayasal rejimin güçlendirilmesi eski Sırbistan ve Makedonya'daki Sırp nüfusunun durumunu iyileştirme taahhüdü olarak görülmekteydi ("Diplomatische Auffassungen über den Thronwechsel", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 6).

Arnavutlar ise Jön Türkler konusunda hevesli olmasalar da, onlara karşı doğrudan bir muhalefetleri de yoktu. Jön Türkler Arnavutları tamamen kendi taraflarına çekmek ve onların yardımıyla Jön Türk egemenliğini Avrupa Türkiye'sinde pekiştirmek için Arnavutların kültürel arzularına şimdiden bir miktar sempati göstermekteydi ("Christen- und fremdenfeindliche Bewegung", *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101, s. 5).

9. Sultan II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilişinin Ardından Kişiliği Hakkında Yazılanlar

Pester Lloyd gazetesinde yer alan ifadelerle göre Jön Türklerin (Yeni Osmanlıların) ilanında etkili oldukları anayasanın yürürlükten kaldırılması (1878) ve tam olarak aydınlatılmayan Midhat Paşa cinayeti (1884) bir bakıma II. Abdülhamid'in Jön Türkler'e karşı kazandığı zaferdeki en korkunç kan davası olmuştu. Otuz yıl sonra, bastırılması âdeta II. Abdülhamid'in hayatının işi hâline gelen Jön Türk fikirleri galip gelmiş, anayasa geri dönmüş (1908) ve II. Abdülhamid yeni şartlara uymak istemeyince tahttan çekilmek zorunda kalmıştı (1909).

II. Abdülhamid'in Türkiye'nin içsel dönüşümüne karşı çıkışının nedenlerinden biri muhtemelen bazı karakter özellikleri yanında şehzade olarak sarayda edindiği gençlik tecrübelerinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim amcası ve selefi Abdülaziz, iç ve dış kargaşanın ortasında tahttan çekilmek zorunda kalmış ve beş gün sonra yatağında ölü bulunmuştu. Halefi, II. Abdülhamid'in ağabeyi Şehzade Murad da üç aylık saltanattan sonra tahttan indirilmişti. II. Abdülhamid iktidara geldiğinde tahtını korumanın en güvenli yolunun kişisel bir yönetim kurmak olduğuna inanmıştı. Büyük ve çok yönlü imparatorluğu tek bir yerden yönetmeye yönelik bu girişim bile yönetim ve etkinliğin giderek azalmasına yol açmıştı. Ayrıca II. Abdülhamid kişisel güvenliğinden endişe duyarak, Türk devlet gücünün bel kemiği olan ordu ile Osmanlı Devleti'nin ve başkentini durumu açısından son derece önemli olan donanmanın çökmesine izin vermişti. II. Abdülhamid imparatorluğu tehdit eden tehlikeleri, özellikle Osmanlı Devleti'nin baş düşmanı Rus Çarlığı'ndan gelen, büyük Avrupa güçleri arasındaki diplomatik manevralarla karşılayabileceğine inanmıştı. Padişah becerikli bir diplomattı, ancak yönteminin uzun vadede imparatorluğun dağılmasını engelleyemeyeceği giderek daha açık hâle gelmişti. Saltanatının tarihi de bir iç çözümler ve parçalanma süreci gibiydi. Berlin Kongresi (1878) Rusya'nın planlarını tam olarak gerçekleştirtilmesini engellese de, Rusya'ya karşı kaybedilen savaş, Osmanlı Devleti'ne Asya ve Balkanlar'daki değerli bölgelere mal olmuştu. Berlin Antlaşması (1878) Padişaha, özellikle ülkenin Hristiyanlarının yaşadığı bölgelerinde ıslahatlar yapma zorunluluğu yüklemişti. II. Abdülhamid bu yükümlülüklerden kaçınmış, sonuç ayaklanmalar ve huzursuzluk olmuştu. 1895 ve 1896 savaşlarındaki Ermeni olayları, Girit'teki ayaklanma ve 1897'deki Türk-Yunan savaşı, daha sonra Avrupalı güçlerin aralıksız müdahalelerine yol açan Girit ve Makedonya'daki kargaşa, Osmanlı Devleti'nin gerilemesi yolundaki aşamalar olmuştu. Padişahın egemenliğinin Avrupa tarafından sınırlandırılmasını giderek daha tehditkâr hâle getiren Makedonya güçlükleri, sonunda

Jön Türk subaylarının ayaklanmasına yol açmıştı. Nitekim Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilmişti (“Tod des früheren Sultans Abdul Hamid”, *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 11 Şubat 1918, nr: 35, s. 4).

Sultan II. Abdülhamid'in eleştirilere maruz kaldığı hususlardan biri de harem hayatı ile ilgili olmuştur. Bu hususta *Czernowitzer Tagblatt* gazetesinde yer verilen bir habere göre; armut dibine düşerdi ve bu atasözü II. Abdülhamid tarafından da doğrulanmıştı. Nitekim babası Sultan Abdülmecid büyük bir kadın düşkünüydü ve bir güzelliği keşfetme fırsatı bulduğu yerde onu haremine dâhil etmekte nadiren başarısız olmuştur. Bu özelliği aksi takdirde ilerici olan Padişahı son derece zararlı bir gösteriş ve savurganlığa sürüklemiş ve bu da devlete birçok ciddi yara açmıştı. Abdülmecid'in ikinci oğlu 1842'de doğan Abdülhamid'di. Abdülhamid hakkındaki söylentilerden biri de annesinin bir Ermeni olması ve Ermenilere karşı tutumunun buradan kaynaklanmasındı.¹²

Avrupa'da olağanüstü yaygın olan harem tabirinin Türk sarayının sadece kadınların yaşadığı ve sadece sahibinin şehvetine hizmet eden bölümü olarak anlaşılmasına her Türk karşı çıkarken, II. Abdülhamid'in haremî çoğunlukla bu amaca yönelikti. Yıldız'daki şartları bilenler II. Abdülhamid'in eşleriyle kalmayı sevdiğini iddia etmekte ve II. Abdülhamid'in sarayın bütün zevkle-

12 *Neue Schlesische Zeitung* gazetesinde neşredilen bir bentte; iki kardeş, yani Abdülhamid ve Mehmed Reşad arasındaki husumet hakkında ortalıkta dolaşan çeşitli hikâyeler olduğu, ancak hangisinin doğru olduğunun tespit edilemediği belirtilmekle beraber her birinin babasının farklı bir eşinden geldiği ve Mehmed Reşad'ın bir tartışma sırasında kardeşi II. Abdülhamid'in yüzüne öfkeyle onu kardeşi olarak tanımadığını söylediği ifade edilmiştir. Bu habere göre bu hakaret II. Abdülhamid'i çok etkilemiş ve küçük kardeşinin bu yaptığını asla unutmamıştı. Mehmed Reşad ile II. Abdülhamid arasında onlarca yıldır iletişim yoktu. Mehmed sarayında, haremde zengin bir Türk hayatı yaşamıştı. Halk onun hakkında hiçbir şey duymamış, Padişaha karşı entrikalardan uzak durmuş, en azından böyle bir şeye katıldığı kanıtlanmamıştı. Buna rağmen II. Abdülhamid yakın zamana kadar nefretiyle onun peşine düşmüştü. Ve ancak Temmuz Devrimi'nden sonra, II. Abdülhamid'in boyun eğmek zorunda kaldığı Jön Türk Komitesi'nin önerisiyle iki kardeş arasında bir tür açık uzlaşma gerçekleşmişti. II. Abdülhamid ile görüştikten sonra Mehmed Reşad tekrar sarayının sessizliğine dönmüştü. Selanik'ten gelen Jön Türkler karşı harekâta giriştiğinde, son zamanlarda adı geçene kadar tıpkı onlarca yıldır olduğu gibi ondan haber alınmamıştı ve artık Mehmed Reşad, Sultan V. Mehmed olarak, daha önce kardeşi II. Abdülhamid'in sahip olduğu tahta çıkmaktaydı (“Der neue Sultan der Türkei Mohammed V.”, *Neue Schlesische Zeitung*, 1 Mayıs 1909, nr: 73, s. 3). *Neue Freie Presse* gazetesinde neşredilen habere göre ise; dönemin geleneğine göre, ancak II. Abdülhamid'in hastalığı sonucu tahta çıkma sorunu ortaya çıktığında şehzade olarak anılmıştır (Örneğin Ağustos 1906'da, 1907 yazında ve nihayet 1908'de). Büyük ayaklanmanın ardından Padişah ile kardeşi arasındaki resmî uzlaşma, Genç Türk etkisi altında gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid Ağustos ayında Reşad'ın ziyaretini ciddiyetle karşılamış ve elini öpmesine izin vermiştir. Böylece Şehzade Mehmed Reşad'ın meşru halefi olduğunu alenen ilan etmiştir. Ancak birkaç ay sonra, Aralık 1908'de, Reşad'a bir saldırının ortaya çıktığı söylentileri yayılmıştır. Buna göre bir askerın şehzadenin dairesine girmeye çalıştığı, ancak girişimin hizmetkârların dikkatiyle engellendiği söylenmiştir. O zamandan beri Reşad'ın durumu yeniden kötüleşmiş ve Reşad, II. Abdülhamid'in beş oğlunun katıldığı 17 Aralık 1908'deki Meclis'in açılış töreninden de uzak durmuştur (“Tod des Sultans Mohammed V.”, *Neue Freie Presse (Abendblatt)*, 4 Temmuz 1918, nr: 19344, s. 1).

rini tattığı söylenmekteydi. Sıkı sıkıya kapanması, eşlerinin titizlikle gözetilmesi ancak daha sonraki bir döneme, II. Abdülhamid'in etrafının casuslarla çevrili olduğuna inandığı, eşlerine güvenmediği ve öldürülebileceğini düşündüğü bir döneme denk gelmekteydi. Haremde meydana gelen çeşitli küçük trajik olayların hikâyeleri de bulunmaktaydı. II. Abdülhamid'e ölümcül bir şekilde âşık oldukları söylenen ve hizmet etmek için sadece geçici bir hevesleri olduğunu anlayınca yavaş yavaş solup giden Çerkes kızları gibi (A. Grohmann, "Aus Abdul Hamids Liebesleben", *Czernowitzer Tagblatt*, 17 Haziran 1909, nr: 1899, s. 1).

Öte yandan *Wiener Allgemeine Zeitung* gazetesinde yer alan ifadelerle göre; garip bir şekilde tahttan indirilen II. Abdülhamid, kesinlikle Avrupa çapında bir hükümdar değildi. Batı toplumuna ait değildi ve uymuyordu. İmparatorluğunu Avrupa anayasasının frakına sokmak için kararını da verememişti. Nitekim, Sırp veya Rus frak gibi frak ne kadar kötü durursa dursun, sosyal olarak kabul edilebilir olmak için bir fraka ihtiyaç vardı. Ve II. Abdülhamid fraksız bir yetenektir. Avrupa'daki son despottu, despotun sadece gücüne değil, despot dehasına da sahip bir despottu ("Es ist das Verhängnis!", *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 2).

Aynı gazetede yer alan başka bir yazıda ise Sultan II. Abdülhamid oldukça ağır ifadelerle eleştirilmiştir. Bu yazıya göre; II. Abdülhamid, Ludwig Uhland'ın¹³ en ünlü baladlarından¹⁴ biri olan Des Sängers Fluch'taki kral ile büyük benzerliği olan bir hükümdardı. Dehşet yazan ve kan konuşan bir kraldı. Yüz binlerce hüküm vermişti. Pek çok kişinin ölümüne neden olması ise II. Abdülhamid'i dünya tarihinde bir gotik romanın, büyük ölçekli bir tarihî tablonun ya da bir dramının kahramanı olabilecek o korkunç figürlerden biri yapmaktaydı. Eski Padişah Abdülhamid'in yanında yeni Padişah Mehmed yumuşak başlılığı, nezaketi ve yardımseverliğiyle başka bir dünyadan biri gibi görünüyordu. Ama korkunç, yarı ölü Afrasiab, Haliç'in yaşayan, iyi huylu, iyiliksever Hüsrev'inden daha çok cezbediyordu. II. Abdülhamid Çırağan Sarayı'nda huzur bulmak istemişti. Çırağan, Avrupa'da, Boğaz'a yakın, Yıldız'ın da bulunduğu Beşiktaş tepesinin eteğinde bulunmaktaydı. Bu nedenle Çırağan bir hapsedme yeri olarak II. Abdülhamid için uygun bulunmamıştı. Nitekim II. Abdülhamid tam bir Asya sultanıydı. Böylece onun Asya sahiline, Çırağan'ın karşısındaki Beylerbeyi'ne gitmesi daha uy-

13 * Ludwig Uhland (26 Nisan 1787-13 Kasım 1862), Alman şair, avukat ve politikacı. 1848'de Uhland, Frankfurt Ulusal Meclisi'nde liberal bir milletvekili olarak bulunmuştur. Ortaçağ şiirini toplamış, geliştirmiş ve düzenlemiştir. Halk şarkıları biçimindeki tarihî baladları ve şiirleriyle Swabian Romantizmi'nin (Swabian Şairler Okulu'nun) en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir (<https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>).

14 ** Serbest biçimli, romantik, müzik aletleriyle çalınan veya şarkı olarak okunan eser.

gun olurdu. Burada onun için bir türbeye de yer vardı. Beylerbeyi bahçesinin kocaman çınarları, Goethe'nin o uğursuz ninnisini mukaddes Padişaha her yerden daha iyi mırıldanacaktı ("Tagesbericht", *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 2).¹⁵

Sonuç

Sultan II. Abdülhamid ve döneminde vuku bulan gelişmeler onu Ulu Hakan, Kızıl Sultan ya da her ikisi de olmayan bir Sultan olarak görenler açısından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ise dönemin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu basınında neşredilen haberler üzerinden Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişi hadisesi ve müteakip gelişmeler ele alınmış, buna göre çalışmaya konu olan gazetelerin Sultan II. Abdülhamid'e yönelik bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle makalenin Sultan II. Abdülhamid çalışmalarına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda zikredilen gazetelerde yer verilen haberlere göre yeni Sultan V. Mehmed'in tahta çıkışına nazaran eski Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişine yönelik haberlerin basında daha geniş yer bulduğu görülmektedir. Bu da bir bakıma Batı'dan İstanbul'a çevrilen gözlerin Sultan V. Mehmed'in gelişinden çok Sultan II. Abdülhamid'in gidişiyile ilgili haberler okudukları ve insanların bununla daha çok ilgilendikleri anlamına gelmektedir.

Bahsi geçen gazetelerde Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişi hadisesi ile ilgili ele alınan başlıca konular ise meclisin Sultan II. Abdülhamid'i görevden alma kararı, Şeyhülislam'ın bu husustaki fetvası, meclisin fetvayı kabul etmesi, seçilen temsilcilerin durumu Sultan II. Abdülhamid'e bildirmeleri, Sultan V. Mehmed'in tahta çıkışı, eski Sultan II. Abdülhamid'in; Selanik'e nakledilişi, bazı kişisel ve siyasi özellikleri ile hataları şeklinde olmuştur. Buna göre Sultan II. Abdülhamid despotik bir hükümdar olarak nitelenmiş, tahttan indirilişini kadercı bir anlayışla kabul edip, daha çok hayatı ve serveti ile ilgilendiği ve genel olarak taht değişikliğinin ise diplomatik çevrelerde olumlu bir hadise olarak değerlendirildiği ifade edilmiştir.

Nitekim öznesi kendisi olan tüm bu konular vesilesiyle hakkında neşredilen bentlere Sultan II. Abdülhamid'in oldukça olumsuz özelliklerle yansıtıldığı, okuyuculara menfi betimlemelerle anlatılıp, tanıtıldığı görülmektedir.

15 Goethe'nin bahsi geçen şiirindeki dizeler ise şöyle ifade edilmiştir: "*Sadece bekle, yakında sen de dıleneceksin; Warte nur, balde ruhest du auch*" ("Tagesbericht", *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325, s. 2). Bu habere ilişkin ilginç bir tesadüf olarak; o sırada hayatta olup, Selanik'e nakledilen Sultan II. Abdülhamid daha sonra Balkan Savaşları dolayısıyla 1912'de İstanbul'a getirilmiş ve buradaki ikâmetgâhı Beylerbeyi Sarayı olmuştur. Sultan II. Abdülhamid 1918'de hayata gözlerini de bu sarayda kapatmıştır (Küçük, 1988, s. 223).

Araştırma sonucunda, kimi zaman hakından fazla övülmesi ya da haddinden fazla yerilmesi ile dikkat çeken bir hükümdar olarak Sultan II. Abdülhamid'e yönelik tarafın Avusturya-Macaristan basınında onun "Kızıl Sultan" olarak görüldüğü şeklinde ortaya konulmuştur. Sultan II. Abdülhamid hakkında söz konusu bentlere yansıyan neredeyse tek olumlu özelliği olarak ise devletlerarası ilişkilerdeki diplomatik becerisine değinildiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Gazeteler

- “Abdul Hamid als Bestecher der Soldaten”, *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 99.
- “Abdul Hamid in Saloniki”, *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 99.
- “Abdul Hamids Fahrt in die Verbannung”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352.
- “Aeußerungen des neuen Sultans”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Ankündigung des heiligen Krieges gegen die Jungtürken”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Aufrechterhaltung der Militärdiktatur”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325.
- “Begrüßung des neuen Sultans”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Budapest”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Christen- und fremdenfeindliche Bewegung”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Der Äbsetzungsbeschluß der Nationalversammlung”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Der entthronte Sultan”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Der morgige Selamlık”, *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 99.
- “Der nächste Selamlık”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Der neue Sultan der Türkei Mohammed V.”, *Neue Schlesische Zeitung*, 1 Mayıs 1909, nr: 73.
- “Der neue Thronfolger”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Der neue und der frühere Sultan”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Der Spruch der Weisen. Die Entscheidung der Nationalversammlung”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352.
- “Der Thronwechsel in der Türkei”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325.
- “Die Absetzung”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Die Eidesleistung für den neuen Sultan”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Die Fahrt des Exsultans ins Exil”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Die letzten Wünsche”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352.

- “Die Mitteilung an den neuen Sultan”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Die Nation hat dich abgesetzt! Es war ein Verhängnis”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352.
- “Die Schuld des Sultans”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Die Stimmung gegen Abdul Hamid”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Die Stimmung in der Provinz”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Die Stimmung in Konstantinopel”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Die Vorgänge in der Türkei”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Diplomatische Auffassungen über den Thronwechsel”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Eine Aktion der Anhänger Abdul Hamids”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Elf treue Haremsdamen”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352.
- “Erbitterung gegen Abdul Hamid”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325.
- “Es ist das Verhängnis!”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325.
- “Essad Paschas Mission”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325.
- “Gerichtliches Verfahren gegen Abdul Hamid”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Gottes Wille geschehe”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352.
- “Grohmann, A., “Aus Abdul Hamids Liebesleben”, *Czernowitzer Tagblatt*, 17 Haziran 1909, nr: 1899.
- “Hungernde Kalifensöhne: Die Tragödie der türkischen Herrscherdynastie”, *Westböhmisches Tageszeitung*, 20 Kasım 1935, nr: 268.
- “Internierung Abdul Hamids in Saloniki”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Ismael Kemal Bey, der Verräter”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325.
- “Mehmed V., der Folgsame”, *Der Floh*, 25 Nisan 1909, nr: 16-17.
- “Mohammed V.”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.
- “Nachrichten aus Konstantinopel”, *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 99.
- “Notifizierung der Thronbesteigung”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.
- “Strengste Heimlichkeit”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352.

“Tagesbericht”, *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1909, nr: 9325.

“Tod des früheren Sultans Abdul Hamid”, *Pester Lloyd*, 11 Şubat 1918, nr: 35.

“Tod des Sultans Mohammed V.”, *Neue Freie Presse (Abendblatt)*, 4 Temmuz 1918, nr: 19344.

“Transportierung von Meuterern nach Saloniki”, *Pester Lloyd (Morgenblatt)*, 29 Nisan 1909, nr: 101.

“Ueberwachung Abdul Hamids”, (*Linzer*) *Tages-Post*, 29 Nisan 1909, nr: 97.

“Vom Thronsaal ins Gefängnis. Die Fahrt Abdul Hamids ins Gefängnis”, *Illustrierte Kronen Zeitung*, 29 Nisan 1909, nr: 3352.

“Widerstand Abdulhamids gegen die Ueberführung nach Saloniki”, *Mährisches Tagblatt*, 29 Nisan 1909, nr: 97.

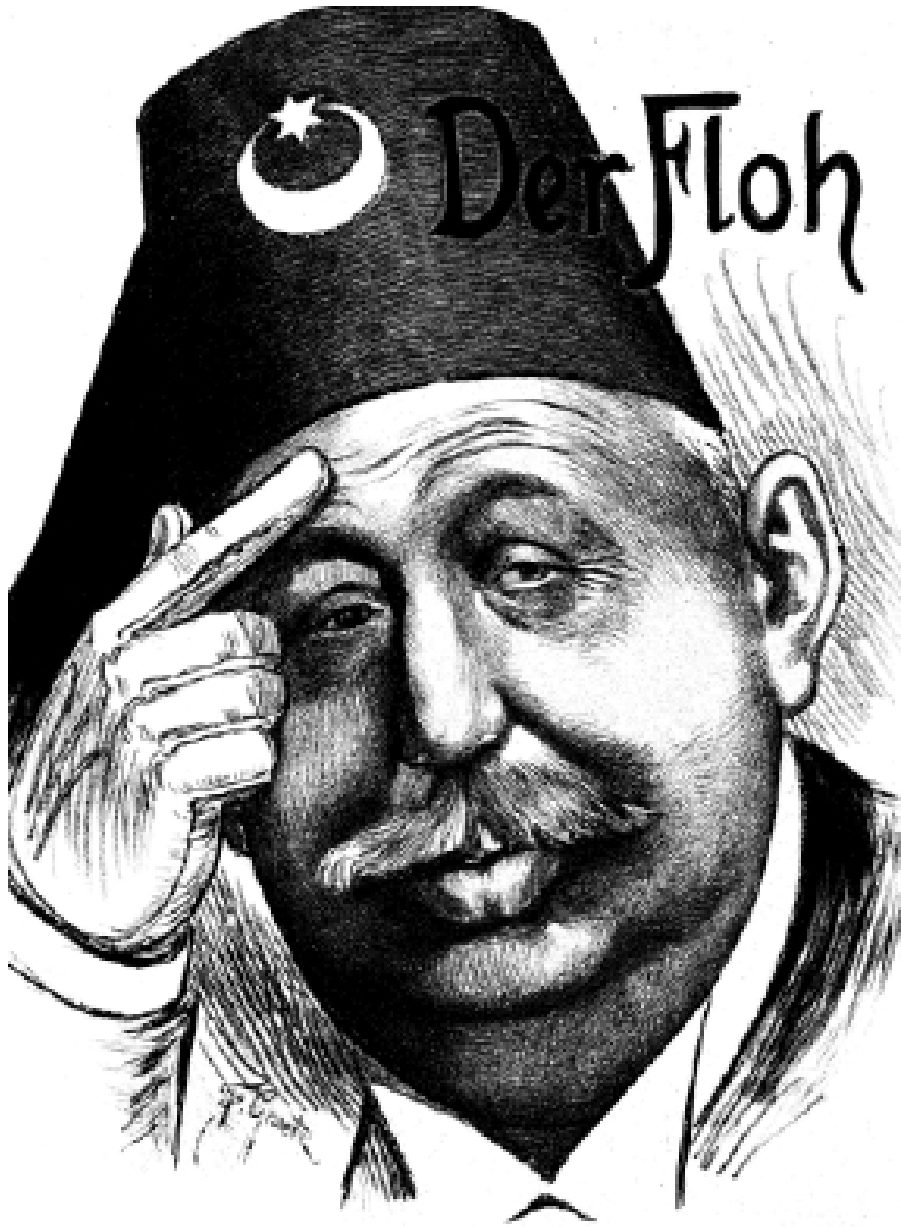
Diğer Yayınlar

Küçük, Cevdet, “Abdülhamid II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1988, ss. 216-224.

Ongunsu, A. H., “Abdülhamid II.”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. I, 1997, ss. 76-80.

Özcan, Azmi, “Otuzbir Mart Vak‘ası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, İstanbul 2007, ss. 9-11.

EK

Mohamed V.

Wie werde ich jetzt am besten die Jungtürken los...?!?

Kaynak: "Mohamed V. Wie werde Ich Jetzt am besten die Jungtürken los...?!?", *Der Floh*, 25 Nisan 1909, nr: 16-17, s. 8.